

Використання ситуацій міжкультурних непорозумінь для формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови

У статті розглядаються можливості формування соціокультурної компетенції студентів шляхом аналізу ними на заняттях з іноземної мови ситуацій міжкультурних непорозумінь. Описано механізм міжкультурної комунікації та обґрунтовано необхідність його усвідомлення студентами; запропоновано підхід до аналізу студентами ситуацій міжкультурних непорозумінь і вибору стратегії поведінки у них; представлено вид вправ для аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь; наведено приклад вправи.

Ключові слова: механізм міжкультурного спілкування, міжкультурні непорозуміння, соціокультурна компетенція, соціокультурна рефлексія, соціокультурна сенсibilізація.

Голуб І. Ю. Использование ситуаций межкультурных недоразумений для формирования социокультурной компетенции студентов на занятиях по иностранному языку

В статье рассматриваются возможности формирования социокультурной компетенции студентов путём анализа ими на занятиях по иностранному языку ситуаций межкультурных недоразумений. Описан механизм межкультурной коммуникации и обоснована необходимость его осознания студентами; предложен подход к анализу студентами ситуаций межкультурных недоразумений и выбору стратегий поведения в них; представлен вид упражнения для анализа ситуаций межкультурных недоразумений; приведен пример упражнения.

Ключевые слова: механизм межкультурного общения, межкультурные недоразумения, социокультурная компетенция, социокультурная рефлексия, социокультурная сенсibilізація.

I. Yu. Holub. The Analysis of Situations of Intercultural Misunderstanding the Foreign Language Classes for the Formation of Students' Sociocultural Competence

The article examines the possibility of students' sociocultural competence formation by means of analysing situations of intercultural misunderstanding by students in the foreign languages classes. The mechanism of intercultural communication and the necessity of realizing this notion by students are described; the approach to students' analysis of intercultural misunderstanding situations and the choice of behaving strategy in these situations are provided; the set of exercises for the analysis of situations of intercultural misunderstanding is presented; a sample of exercise is supplied.

Key words: mechanism of intercultural communication, intercultural misunderstanding, sociocultural competence, sociocultural reflexion, sociocultural sensibility.

Формування у тих, хто вивчає іноземну мову (ІМ), соціокультурної компетенції (СКК) як здатності орієнтуватися в іншій культурі, адекватно діяти у ситуаціях міжкультурного спілкування і/або виконувати функції посередника у міжкультурній комунікації традиційно перебуває у полі зору фахівців з методики викладання ІМ.

Однією з методик, яка дозволяє ефективно формувати СКК, є методика *соціокультурної сенсibilізації* (СКС). Вона полягає в *усвідомленні* студентами впливу культури на сприймання людиною світу, мову і спілкування та у розвитку їхньої *чутливості* до форм вияву соціокультурних явищ у мові і комунікації [1, 73-83].

Розвиток СКС і формування СКК є неможливими без усвідомлення студентами механізму міжкультурної комунікації і розвитку чутливості до соціокультурних факторів, які можуть викликати непорозуміння у ній. З цього випливає, що механізм міжкультурного спілкування і причини виникнення непорозумінь повинні стати предметом усвідомлення та обговорення на практичних заняттях з ІМ. Отже у статті розглядаються можливості формування СКК шляхом аналізу студентами на заняттях з ІМ ситуацій міжкультурного непорозуміння. При цьому запропонуємо варіанти вирішення *таких завдань*: опишемо механізм міжкультурної комунікації та обґрунтуємо необхідність його усвідомлення студентами; запропонуємо підхід до аналізу студентами ситуацій міжкультурних непорозумінь і до вибору стратегій поведінки у них; представимо вид вправ для аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь, наведемо приклад вправи.

Отже *об'єктом* нашого дослідження є процес навчання майбутніх викладачів ІМ або перекладачів іншомовної міжкультурної комунікації, а *предметом* – формування СКК студентів на заняттях з ІМ через усвідомлення ними механізму міжкультурного спілкування і розвитку чутливості до соціокультурних факторів, які можуть викликати непорозуміння у комунікації.

Процес міжкультурної комунікації, тобто взаємодію представників різних культурних груп, кожній з яких властиві певні соціокультурні знання і стандарти поведінки, можна розглядати як взаємодію культур. У процесі комунікації ці знання і стандарти послідовно пристосовуються до ситуації. Коли мовці належать до різних культур, у них можуть не збігатися значення понять, якими вони оперують. Тому відбувається *неадекватна інтерпретація дій партнера*, зумовлена використанням схем поведінки, прийнятих у рідній культурі. Це призводить до того, що результати інтерпретації не відповідають очікуванням і сподіванням комунікантів. Причини такої незрозумілої поведінки мають місце дуже часто у намірах і ставленнях партнера, особливостях його характеру, тобто відбувається *психологізація інтерпретації* (термін Б. Мюл-

лера-Жак'є [3, 48]), яка призводить до непорозуміння, а у майбутньому до недостатньої об'єктивності і виникнення стереотипів, іноді до уникнення прямих контактів з представниками інших культур.

Отже, не припускаючи, що у різних культурах можуть існувати різні мовленнєві преференції і/або стандарти поведінки у певній ситуації спілкування, причини лінгво-соціокультурних непорозумінь знаходять у національних особливостях поведінки і у характерах партнерів.

Для попередження неправильної інтерпретації поведінки партнера і виникнення міжкультурних непорозумінь учасникам міжкультурного спілкування необхідно усвідомити специфіку міжкультурної комунікації. З цією метою *потрібно зробити механізм виникнення можливих непорозумінь у міжкультурній комунікації предметом обговорення на практичних заняттях з ІМ*. Найдоцільніше це зробити на основі аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь.

На думку деяких учених-методистів [3, 54-56; 4, 75], роль *ситуацій непорозуміння* часто трактується некоректно: форми поведінки у них розглядаються як такі, які потрібно вивчити або, які, навпаки, не треба використовувати у спілкуванні з представниками певних культур. Проте вивчення і копіювання міжкультурних ситуацій ще не є ключем до успіху у міжкультурному спілкуванні, тому що на заняттях ми маємо змогу охопити лише окремі аспекти іншокультурної дійсності з усього складного і безмежного феномена національного життя. Отже, *під час розгляду студентами ситуацій міжкультурних непорозумінь слід робити акцент не на вивченні правил поведінки німців чи англійців, а на усвідомленні культурної детермінованості поведінки учасників комунікативного акту й аналізі певних типів соціокультурних непорозумінь, що можуть виникати під час комунікації* [3, 54].

Об'єктом при *аналізі студентами ситуацій міжкультурного непорозуміння* повинен стати весь комплекс лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, соціальнопсихологічних чинників, які складають зміст СКК:

- соціокультурно детерміновані *значення лексичних одиниць*;
- соціокультурні особливості реалізації у мовленні певних комунікативних намірів: *різне мовленнєве оформлення однакових намірів* у різних культурах, наприклад: мовленнєве оформлення прохань в англійській і німецькій мовах;
- соціокультурні особливості *організації різних видів спілкування* (відмінності у структурі дискурсів), наприклад: схеми, за якими ведуться телефонні розмови, ділові переговори;
- соціокультурно зумовлений *вибір тем спілкування*, наприклад: табу на теми із сфери приватного життя під час ділового спілкування у Німеччині;
- соціокультурні особливості типів спілкування (*прямий і непрямий стиль звернень* партнерів по спілкуванню), наприклад: деякі мовленнєві вирази-прохання, що є соціально коректними у німецькій куль-

турі, можуть бути сприйняті як занадто прямі (і не-ввічливі) в англійській культурі;

- соціокультурні особливості *регістрів спілкування* (нейтральний, формальні, неформальні): альтернативи у формулюваннях мовленнєвих звернень, що відображають певні стосунки між комунікантами, наприклад: звертання Herr/Frau+прізвище з боку викладачів до студентів у ФРН;
- *паравербальні фактори* (сила голосу, інтонація, паузи, ритм мовлення);
- *невербальні фактори* (міміка, жести, дистанція спілкування, зовнішній вигляд);
- культурно-специфічні *звичай і норми*: національно-культурні особливості, які складають культурний стандарт;
- культурно-специфічні дії і моделі поведінки, які з точки зору іноземців вважаються типовими для певної країни: *національні стереотипи*, наприклад: сильний потиск руки партнера під час вітання [3, 49-51].

Б. Мюллер-Жак'є пропонує знайомити студентів із переліком цих соціокультурних факторів, щоб потім використовувати його для аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь, тобто, аналізуючи конкретну ситуацію, студенти розглядають можливий вплив кожного фактора на виникнення непорозумінь [3, 56]. На нашу думку, такий підхід дозволяє студентам аналізувати міжкультурне спілкування з різних перспектив, визначаючи, які компоненти у якій мірі і в яких комбінаціях проявились у кожному конкретному випадку. Такий аналіз приводить до розвитку СКС, яка сприяє формуванню СКК.

Зазначені соціокультурні чинники лягли в основу *вправ для аналізу ситуацій міжкультурного спілкування* [1, 83-113]. У них використовуються відібрані нами і викладачем-експертом із ФРН приклади ситуацій міжкультурних непорозумінь. Важливим у цих вправах є *етап рефлексії*, яка спрямована на аналіз студентами своїх дій при розгляді ситуацій непорозумінь. Рефлексія допомагає студентам усвідомити особливості сприймання людиною іноземної культури, зокрема моделей поведінки іншої культури, та взаємодію культур і мов під час міжкультурного спілкування. Ця фаза проходить переважно у формі евристичної бесіди викладача зі студентами під час виконання завдання або під час чи після його контролю шляхом постановки викладачем спеціально зорієнтованих питань, що спонукають студентів до відповідних аналітичних операцій. Саме під час рефлексії у студентів розвиваються соціокультурне усвідомлення і чутливість – формується СКК. Запропонуємо *приклад такої вправи*.

Мета вправи: аналіз комунікативної ситуації і виявлення соціолінгвістичних і культурологічних факторів, які спричинили міжкультурне непорозуміння.

Завдання (крок 1): Lesen Sie folgende Missverständnissituation:

Ein deutsches "Nein" heißt "Nein"

Eine junge Frau besucht für ein paar Tage ihre deutsche Bekannte in Deutschland. Heute war die Ukrainerin allein in der Stadt unterwegs, weil die Deutsche arbeiten musste. Wenn die Ukrainerin am Abend wieder zu Hause ist, fragt die Deutsche: "Hast du Hunger?" "Nein". "Möchtest du einen Tee trinken?" "Nein, danke". Dabei hat die

Ukrainerin einen kleinen Hunger und würde gerne etwas essen und danach etwas trinken. Sie erwartet aber, dass die Gastgeberin sie noch einmal zum Essen auffordert, aber die Deutsche macht das nicht.

Завдання (крок 2)+ рефлексія: 1. Was würden Sie denken, wenn Sie an der Stelle dieser ukrainischen Frau gewesen wären? Warum? Besprechen Sie das bitte zuerst in Gruppen.

Вказівка: викладач перевіряє, чи стануть студенти на шлях психологізації інтерпретації. Він вислуховує відповіді студентів, але не коментує їх.

Очікувана відповідь студентів: "Die Ukrainerin könnte denken: meine Gastgeberin ist nicht gastfreundlich. Es stimmt also: die Deutschen sind überhaupt nicht herzlich und gastfreundlich, sondern kühl und sparsam".

Завдання (крок 3)+ рефлексія: Jetzt versuchen Sie aber auch mal bitte, sich in die Situation der Gastgeberin hineinzusetzen. 1. Warum hat die Gastgeberin so gehandelt? Besprechen Sie das bitte in Kleingruppen und später im Plenum. 2. Wie hätte die Deutsche die Situation wohl sehen können, was hätte sie möglicherweise gedacht? Schreiben Sie in Kleingruppen ihren möglichen Gedankenablauf.

Вказівка: Вислухавши відповіді студентів, викладач пояснює реальні причини відповідної поведінки німкені і можливий хід її думок.

Пояснення: Bei Aufforderungen zum Essen/Trinken zu Besuchen in Deutschland wird erwartet, dass der Gast seinen Wunsch direkt und sofort äußert. Darum werden normalerweise die Aufforderungen nicht wiederholt.

Один з можливих прикладів думок німкені: Mein Gast möchte also nichts essen und trinken, sonst hätte er das mir gesagt.

Завдання (крок 4)+ рефлексія: 1. Warum ist ein Missverständnis seitens Ukrainerin entstanden? (Die Erwartungen der Ukrainerin wurden nicht erfüllt, weil die Handlungen und kulturelle Regeln sich in diesem Fall in der ukrainischen und der deutschen Kultur unterscheiden.) 2. Welche soziolinguistischen /kulturellen Faktoren haben hier wohl eine Rolle gespielt? (Kulturspezifische Handlungen und Rituale, Direktheit der Kommunikation).

Вказівка: Викладач підводить студентів до висновку, що факторами, які спровокували цю ситуацію непорозуміння, є відмінності у моделях поведінки (господаря і гостя) у німецькій та українській культурах, а також прямота звернень при спілкуванні, властива німецькій культурі.

Завдання (крок 5)+ рефлексія: Was kann man aus dieser Missverständnissituation lernen? Können Sie daraus Strategien für die erfolgreiche interkulturelle Kommunikation entwickeln?

Очікувані відповіді студентів: 1. Man darf auf keinen Fall annehmen, dass das Verhalten, was in Deutschland richtig ist, im Ausland auch zwangsläufig richtig ist. Sondern man sollte das eigene Verhalten in Frage stellen. 2. Erwarte, dass dein Kommunikationspartner deine Äußerung missverstehen kann, und achte auf Indizien für Missverstehen im weiteren Verlauf der Interaktion. 3. Lege dich so spät wie möglich auf eine Interpretation der Äußerung deines Kommunikationspartners fest.

Хочемо вказати на ще один позитивний ефект вправ для аналізу причин виникнення міжкультурних непорозумінь. Ці вправи сприяють формуванню у студентів стратегій поведінки у ситуаціях міжкультурного спілкування. Ми розглядаємо соціокультурні стратегії як особливі дії учасника діалогу культур, які дозволяють йому досягти успіху у міжкультурній комунікації/або у вивченні іноземної культури. Під час виконання вправи на етапі соціокультурної рефлексії студенти зможуть (за допомогою спрямовуючих запитань з боку викладача) дійти висновків, що учаснику міжкультурного спілкування слід бути готовим до того, що: співрозмовник може неправильно зрозуміти його висловлювання, тому не слід поспішати з остаточною інтерпретацією відповіді, а

інколи слід запитати партнера по спілкуванню, який зміст він вкладає у те чи інше висловлювання або що означає його поведінка. Після таких висновків, зроблених студентами, доцільним є познайомити їх із формулюванням та обґрунтуванням цих стратегій (А. Кнапп-Поттгофф):

- *контроль процесу розуміння партнером змісту і мети спілкування:* слід бути готовим до того, що партнер може неправильно зрозуміти Ваше висловлювання, і слідкувати за тим, чи не виникають ознаки непорозуміння;
- *багаторазова інтерпретація:* не слід поспішати з остаточною інтерпретацією дій партнера по спілкуванню, а мати декілька варіантів інтерпретацій, поки не буде достатньо ознак для вибору однієї;
- *метакомунікативне корегування:* слід використовувати метакомунікативні прийоми для з'ясування явних або ймовірних непорозумінь, проте лише настільки, щоб не виникли ознаки негативної реакції на обличчі партнера [2, 423-437].

Усвідомлення і застосування студентами цих стратегій під час аналізу змодельованих викладачем на занятті ситуацій міжкультурних непорозумінь сприятиме формуванню у них стратегічної компетенції у реальних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Отже, під час аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь студенти повинні усвідомити, що немає абсолютно коректних правил поведінки в іноземній культурі (напр. «У гостях у ФРН слід поводитися таким чином...»), тому учаснику міжкультурного спілкування важливо не намагатись запам'ятати правила поведінки у певних «типових» ситуаціях непорозумінь, а усвідомити соціолінгвістичні фактори, що викликають ці непорозуміння, і, застосовуючи ці фактори, шукати причини непорозуміння у кожній окремій ситуації.

Розробка вправ для розвитку СКС студентів, що сприяють формуванню їхньої СКК, є метою наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб І. Ю. Формування у майбутніх перекладачів соціокультурної компетенції у процесі вивчення німецької мови після англійської. – Дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / І. Ю. Голуб. – К., 2010. – 373 с.
2. Knapp-Potthoff A. Internationale Kommunikation als Lernziel: Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit / A. Knapp-Potthoff, M. Liedke (Hg.). – München: Judicium, 1997. – S. 181–205.
3. Müller-Jacquer B. Interkulturelle Kommunikation und Fremdsprachendidaktik: Studienbrief Kulturwissenschaft / B. Müller-Jacquer. – Koblenz-Landau: Universität Koblenz-Landau, 1999. – 182 S.
4. Zeuner U. Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung / U. Zeuner. – 1997. – Режим доступу: <http://www.tu-dresden.de/sulifg/daf/landesku/start.htm>. 25.02.2007.

Отримано 27.09.2011